

Cumulativitatea cunoașterii sociologice

Termenul *cumulativitate* are, în teoria științei, un sens relativ bine determinat: calitatea unei științe de a crește prin adunarea, prin cumulara contribuțiilor aduse în timp de diferiți slujitori ai acelei științe. Din acest punct de vedere, științele sînt *cumularde* și *necumularde*. În primul caz, creșterea cunoașterii este posibilă prin aplicarea unui procedeu sau altuia de cumulare a cunoștințelor; în al doilea caz, nici unul dintre procedeele de cumulare utilizate de științele cumularde nu este eficace, iar validitatea altor procedee de cumulare nu este recunoscută ca atare. O știință cumulardă presupune, prin definiție, continuitatea, indiferent dacă aceasta este redusă la cumulativitate (adăugarea noilor cunoștințe la cele existente deja, presupunîndu-se inclusiv restructurarea acestora din urmă) sau este evaluată ca acumulare dialectică (cunoștințele relativ adevărate sînt depășite dialectic prin achiziția unor cunoștințe mai profunde, mai sigure, mai largi etc., reținîndu-se din primele doar unele elemente, ceea ce corespunde momentului conservării în legea negării negației). Principiul lui Whitehead, după care o știință care își uită predecesorii este pierdută, se aplică atît continuității cumulative, cît și continuității dialectice. Or, sociologiei i-a fost și îi este refuzată continuitatea atît sub forma ei cumulativă, cît și sub forma dialectică. Robert K. Merton a explicat noncumulativitatea cunoașterii sociologice inversînd principiul lui Whitehead. El proclamase, acum un sfert de veac, că sociologia este pierdută dacă nu-și uită predecesorii, deoarece toți predecesorii sociologiei practicate la mijlocul anilor '60 au fost, după Merton, precursori, oameni care n-au făcut știință sociologică, ci doar un fel sau altul de pre- sau protosociologie.

Chiar dacă în 1984, Merton pare să fi renunțat el însuși măcar în parte la afirmațiile tranșante făcute cu două decenii înainte, punctul de vedere care susține noncumulativitatea cunoașterii sociologice este un loc comun astăzi în epistemologie, teoria, istoria și filosofia științei.

Varianta discontinuității dialectice a cunoașterii sociologice este mai puțin tranșantă. Ea este însă și destul de nespecifică, deoarece discontinuitatea pe care o presupune este la fel de valabilă în biologie și chimie ca și în sociologie și antropologie. Singura notă specifică introdusă de perspectiva discontinuității dialectice a sociologiei constă în sublinierea caracterului ideologic, de clasă și a partinității sociologiei, care fac incompatibile diferitele concepții sociologice sau care generează luptă și confruntarea de idei în sociologie.

* Prima parte a articolului a apărut în Revista „Academica” Nr. 2, 1990.

Nici discontinuitatea dialectică și nici noncumulativitatea sociologiei nu reprezintă însă soluții definitive ale problemei continuității cunoașterii sociologice. Mai întâi, pentru că, așa cum am văzut în primul subcapitol problema continuității se rezolvă, în privința aspectului său extrinsec, prin reconstituirea seriilor cunoașterii sociologice în spațiul unei culturi naționale și prin delimitare structurală și funcțională față de celelalte componente ale respectivului spațiu cultural. Din acest punct de vedere, discontinuitatea dialectică vizează mai degrabă aspectul extrinsec al continuității cunoașterii sociologice. Desigur, aceasta nu înseamnă că noi respingem principiul luptei de clasă și al confruntărilor din sociologie. Considerăm doar că lupta de clasă și confruntarea corespunzătoare concepțiilor filosofice și viziunilor ideologice se manifestă într-un plan relativ independent de cel al cumulativității cunoașterii științifice. Cu alte cuvinte, dubla structurare a fenomenelor culturale ne dă dreptul să credem că orientarea de clasă și finalitatea ideologică a unei concepții, teorii, doctrine sociologice nu ne spun cu necesitate nimic despre validitatea științifică a acestora. În consecință, continuitatea sociologiei reprezintă o problemă care, în principiu, poate fi formulată și rezolvată în afara partinității și caracterului de clasă al sociologiei. Situarea pe pozițiile de clasă revoluționare, ale proletariatului, de pildă, poate oferi cel mult o șansă anume științificității cunoașterii sociologice, dar nu oferă nici o garanție pentru realizarea șansei respective.

Înseamnă toate acestea că principiul luptei de clasă este irelevant pentru formularea și rezolvarea problemei continuității intrinsece a cunoașterii sociologice? El ar trebui să fie practic irelevant ca atare, dar nu este niciodată din punct de vedere practic, fiindcă aspectul extrinsec și cel intrinsec al continuității sociologiei sînt prea intricate pentru a putea fi separate totdeauna foarte clar. De multe ori inseparabilitatea este chiar exagerată, fiind luată ca premisă a demonstrării neștiințificității unei concepții sociologice datorită pozițiilor ei de clasă. În ceea ce ne privește, vom încerca să ținem mereu trează conștiința cititorului asupra separabilității discursului științific și proclamațiilor ideologice. Facem aceasta în primul rînd *programatic*, separînd din capul locului nivelul doctrinar de cel teoretic al sociologiei, fiecărui nivel consacîndu-i o parte a lucrării noastre. În partea a treia a cărții analizăm un complex sociologic teoretic-doctrinar-practic-reformator: Școala monografică de la București. Ceea ce vrem să demonstrăm în toată lucrarea noastră este că aceste niveluri ale discursului sociologic au forme variate de manifestare în funcție de seria istorică în care un autor, o teorie, o concepție, un curent sau doar o practică metodologică se diferențiază mai bine. Cu alte cuvinte, cumulativitatea cunoașterii sociologice nu poate fi respinsă *ab initio*. Mai mult decît atît, ea poate fi demonstrată teoretic și confirmată empiric de evoluția istorică a înseși sociologiei românești.

Am analizat într-o lucrare anume prima parte a evoluției sociologiei românești: seriile ei constitutive. Această analiză ne-a permis să facem constatarea că, la sfîrșitul primului război mondial, în cultura română se formase un complex de presupozitii generale privind viața oamenilor în societate și societatea ca o realitate *sui generis*, de modele, concepte, definiții, clasificări, legi, propoziții simple și compuse privind diferitele aspecte ale societății sau societatea în ansamblul ei, toate aces-

tea însoțite de un set de presupuziții metodologice ale investigării realității sociale, de corelații și observații empirice privind diferite fenomene sociale. I. C. Alexander a arătat că, asamblate într-un anumit fel, elementele enumerate mai sus pot forma o *știință*, care, în funcție de apropierea ei de un context metafizic sau de contextul empiric, poate fi o știință teoretică sau una empirică. Între aceste elemente există o legătură asimetrică, care face ca aspectele „specifice”, corespunzătoare contextelor empirice, să fie subordonate celor „generale”, determinate de apropierea contextelor metafizice, iar aspectele „generale” să nu existe realmente în știință decât prin validare empirică.

Multă vreme sociologia a fost o știință unidirecțională, deoarece ea era elaborată pentru a răspunde postulatelor „persuasiunii pozitivistă”; enunțurile empirice și cele nonempirice („filosofia”, „metafizica”) sînt complet separate; orice problemă teoretică poate fi rezolvată prin apelul la verificare empirică; pentru aceasta sociologia trebuie să-și asume o conștiință de sine similară celei pe care și-au asumat-o reprezentanții științelor naturii. Paradoxul este că această unidirecționare a sociologiei, menită să-i confere un statut înalt de științificitate, a determinat excluderea treptată a sociologiei din complexul științelor. Și s-a întîmplat așa pentru că știința presupune totdeauna o *logică teoretică*, în timp ce „persuasiunea pozitivistă” elimină această logică, reducînd-o la logica experimentală.

Aceasta este însă doar una dintre cauzele care au împiedicat constituirea unei logici teoretice a sociologiei, garanția autenticității ei științifice. A doua cauză constă în reducerea logicii general-teoretice a sociologiei la implicații politice. De pildă, deoarece discursul sociologic poate avea implicații pentru un tip sau altul de acțiune, rezultatele acțiunii sînt considerate ca rezultate ale discursului sociologic însuși. În general, considerarea elementelor componente ale unei științe, pe care le-am enumerat mai înainte, ca avînd grade diferite de științificitate echivalează cu o modalitate de reducere a logicii teoretice a sociologiei la un alt tip de logică. Caracteristică constituirii și evoluției sociologiei occidentale a fost, după părerea noastră, reducerea a logicii sociologiei la logica experimentală, sub influența „persuasiunii pozitivistă”. Sociologia românească a apărut și a evoluat, din motive variate, pe care nu le mai discutăm aici, oarecum ferită de influența acestei „persuasiunii”. Influențele pozitivistă occidentale apar la noi tîrziu și dezbrăcate de postulatele „persuasiunii”. Mai mult decît atît, P. Zosin l-a tradus pe Comte ca mesager al unei utopii sociale socialiste, G. D. Scraba a prelucrat pozitivismul într-o direcție filosofică contrară originii scientiste a acestuia, spre un fel de hiperempirism dialectic, de genul celui promovat, după aproape o jumătate de veac, de G. Gurvitch. S. Haret a făcut o aplicație mai degrabă inversată a pozitivismului, deoarece derivarea teoretică are la el sensul orientat dinspre general spre concret — specific — empiric.

S-ar putea, deci, spune că „defecțiunea” metodologică a „persuasiunii pozitivistă” a rămas practic fără rezultate pentru constituirea logicii teoretice a sociologiei în România. Dar aceasta nu înseamnă deloc că logica teoretică respectivă s-a constituit. „Defecțiunea” ideologică a făcut tot ceea ce nu avusese norocul să facă cea metodologică. Am arătat pe larg cum și-a circumscris, la noi, ideologia toate tentativele de

constituire a unei logici teoretice a sociologiei. Am explicat și de ce credem noi că neputându-se constitui o sociologie cu o logică teoretică generală s-a constituit una ca o logică teoretică *specială*, subordonată și ea unui context, dar nu celui metodologic. Nici contextului ideologic considerat în sine, ci contextului *ideologiei naționale*. Înăuntrul acestui context a apărut și a evoluat istoric sociologia românească. În acest context s-a constituit ea ca știință în anii care au urmat primului război mondial.

Odată constituită, orice știință începe să se manifeste public, monopolizând întreaga activitate din domeniul respectiv de studiu. Ea stabilește principalele mijloace ale cunoașterii, încearcă să elaboreze „rețete” aplicative sau „soluții” tehnice pentru activitatea umană corespunzătoare obiectului ei de studiu. Constituirea sociologiei românești n-a fost însă urmată de instaurarea monopolului ei profesional asupra cunoașterii sociale. Domeniile aplicative principale — dacă nu singurele — ale sociologiei românești nu puteau fi, la începutul acestui secol, decât politica și cultura. Dar atît în politică cît și în cultură se vor produce, după constituirea statului român unitar, schimbări prea importante pentru ca „soluțiile” sociologice elaborate deja în cadrul unor doctrine politice, studii economico-sociale și eseuri filosofice să poată fi „aplicate” ca atare. Un efort nemaîntîlnit de „altoire” a științei sociale pe „tulpina” unei noi politici economice, sociale și culturale va da însă primele sale roade încă din 1919, cînd va fi creată *Asociația pentru Știință și Reformă Socială*. În cadrul acesteia, sociologia va deține un loc central, avînd în vedere virtuțile ei de știință integratoare și „sintetică” în cunoașterea realităților sociale, precum și disponibilitatea aplicativă a investigației sociologice.

Înainte de Marea Unire, știința socială românească își dovedise relevanța socială nu atît ca „instrument științific”, ci în primul rînd prin *ideologie*. Lucrînd mereu în cîmpul acesteia, concepțiile sociologice s-au rafinat, și-au găsit resurse proprii, au încercat să devină „autonome” și să-și proclame „independența disciplinară”, dar au sfîrșit prin a reveni, totdeauna, la o formă ori alta de exprimare ideologică. Cu cît „academizarea” sociologiei devenea mai proeminentă și mai necesară, cu atît „paralelismul” dintre sociologie și ideologie se cerea mai clar pronunțat, fiindcă numai așa se va putea crea situația ca dincolo de ideologie să se lucreze pentru elaborarea unor teorii sociologice în strînsă legătură cu „faptele pozitive”, „empirice”, după normele instituite de știință. Spre 1918, sociologia românească era însă *constituită* doar ca un ansamblu de propoziții relativ coerente privind obiectul ei de studiu, natura realității sociale și scopurile investigației sociologice. În al doilea rînd, sociologia românească elaborase un set de definiții conceptuale și definiții importante în analiza fenomenelor sociale. În sfîrșit, ceea ce se acumulase în sociologia românească putea funcționa ca un ghid teoretic pentru folosirea propozițiilor și schemelor conceptuale la care ne-am referit mai sus în selectarea problemelor teoretice, în schițarea unor soluții pentru aceste probleme și în evaluarea acestor soluții.

Se va spune că toate acestea reprezintă de fapt *paradigma* unei științe, dar o asemenea afirmație nu este, după părerea noastră, decît numai în parte adevărată. Adevărată fiindcă sociologia s-a constituit și la noi, ca și în alte părți ale lumii, prin elaborarea unor paradigme, dar

neadevărată pentru că, în sociologie, paradigmele au cu totul alt statut decât în științele naturii. Paradigmele sociologice „nu domnesc asupra unei întregi discipline științifice și mai ales nu competiționează între ele, cum se întâmplă în științele naturii; ele coexistă, chiar atunci când una dintre ele devine dominantă, și nu sînt deci incomensurabile, ci pot fi, dimpotrivă, relaționate și comparate”¹. De aceea, pentru a evita confuziile numeroase care se fac astăzi între paradigmele sociologiei și cele ale științelor naturii, David Wagner ne propune să le numim pe primele „strategii orientative” și să le considerăm ca „metateorii”. Ca și paradigmele din fizică sau biologie, „strategiile orientative” din sociologie ar trebui să conțină valorile științifice ale comunității disciplinare, valori care sînt alese și asumate de sociologi pe alte baze decât cele „raționale” ale științei, ceea ce face ca în domeniul sociologiei să nu se producă o dezvoltare prin *cumulare* a cunoașterii, ca în fizică sau biologie, ci prin alte mecanisme și procedee, specifice sociologiei. Max Weber avea deci dreptate cînd considera că sociologia, indiferent de progresele pe care le va face, este și va rămîne întotdeauna o știință „a punctelor de vedere” și că, din această cauză, ea se creează de fiecare dată „din nou”. D. Gusti și Școala monografică de la București, P. Andrei și puținii săi discipoli (M. Ralea, Al. Claudiu), V. I. Bărbat vor re-crea însă sociologia românească în anii dintre cele două războaie mondiale, ca sociologie monografică, ca teorie a cunoașterii și a valorilor, a culturii naționale și „extensiunii universitare” etc., fără a avea însă sentimentul că au creat-o „din nou”. Dimpotrivă, toți vor sublinia tradițiile pe care se întemeiază concepția lor sociologică și toți vor da sociologiei românești „nota” ei specifică, națională. Unii prin ambiția de a crea un sistem de reformare a realităților naționale, alții prin efortul de a crea o „cultură socială națională”. Toți se simțeau moștenitorii unei lungi tradiții sociologice naționale, dovedind că remarcă după care „o sociologie care-și uită predecesorii este pierdută”, exprimă temeiul propriu pe care se constituie nu numai științele naturii, ci și sociologia. Că sociologia este „pierdută”, dacă-și uită istoria rezultă nu numai din multiplicitatea punctelor ei de vedere, și nici numai din diferența dintre paradigmele științelor naturii și „strategiile orientative ale sociologiei, ci din faptul că aceasta este, cum spunea Nicolae Iorga, o „știință de idealuri”. Iar ca „știință de idealuri”, sociologia nu poate fi o știință „universală” fără a fi „națională”, nu poate admite „ruptura cu trecutul” fără a înceta să înțeleagă bine „prezentul”, fiindcă „idealurile” fac istoria și nu pot fi explicate în afara ei.

Continuitatea istorică a sociologiei românești este dată de persistența idealului social pe care aceasta s-a angajat de la început să-l slujească: idealul național. Prin vocația ei de promotoare a idealului național și-a redeschis sociologia românească seriile constitutive în anii

¹ D. Wagner, *The Growth of Sociological Theories*, London, Sage Publications, 1984, p. 30. Autorul face observație, corectă după părerea noastră, că în domeniul sociologiei nu poate fi aplicat modelul „creșterii teoriei” prin „revoluții științifice”, cel puțin așa cum a fost elaborat acest model de către Thomas Kuhn. Cunoașterea sociologică nu se „acumulează” nici după „modelul falsificării” al lui K. Popper și nici după cel al „selecției teoriilor” (elaborat de S. Toulmin). Teoria sociologică nu „stă pe loc” însă, ci evoluează prin intermediul unor procedee specifice de „creștere”, între care cele mai importante sînt „elaborarea”, „variația”, „proliferarea” și „integrarea”.

dintre cele două războaie mondiale și și-a putut converti relevanța preponderent ideologică într-o relevanță științifică proeminentă. Dar această „convertire” nu-și are doar rațiuni „extrinseci” discursului teoretic al sociologiei, ci și „intrinseci”. La acestea din urmă ne vom referi în continuare, urmărind să arătăm cum motivele „intrinseci” ale continuității sociologiei românești au o strânsă legătură cu cele „extrinseci”, „contextuale” și „istorice”, într-un cuvânt, *naționale*.

Cititorul își va fi putut da seama că cea mai mare parte a contribuțiilor la constituirea unei sociologii românești, contribuții pe care am încercat să le analizăm în *Ideaturi sociale și realități naționale*, nu reprezintă, în afara citorva excepții notabile, *teorii* sociologice, ci doar ceea ce D. Wagner ne propune să denumim prin „strategii orientative”. De aceea, în evaluarea finală a acestor contribuții trebuie să păstrăm mereu în minte ideea că „strategiile orientative” evoluează mai degrabă *paralel* decât *convergent*, că ele nu se presupun și mai ales nu se resping reciproc: în sfârșit, că „seriile” constituirii sociologiei românești sînt „răspunzătoare” pentru modurile efective în care se va elabora sociologia ca cercetare și teorie socială. Cum se realizează deci continuitatea *științifică* („intrinsecă”) a cunoașterii în cadrul seriilor constitutive ale sociologiei românești?

Vom spune de la început că nici unul dintre procedeele prin care se realizează acumularea specifică a cunoașterii în sociologie nu lipsește în asigurarea continuității sociologiei românești. Astfel, înăuntrul unei „serii”, o concepție anume despre societate este adesea o *elaborare* nouă a unei concepții mai vechi. Așa, de exemplu, *poporul* ca forță motrice a revoluției socialiste, realizarea echilibrului social prin extensiunea sociabilității, critica culturii ca modalitate de realizare a construcției sociale, ideea însăși a societății ca mișcare serială, sînt toate „elaborări” teoretice ale unor idei sociologice pașoptiste, risipite în programele revoluționare de revendicări politice și în dezbaterile asupra strategiilor luptei pentru emancipare socială și națională. În raporturile dintre „serii”, continuitatea cunoașterii sociologice se realizează adesea folosindu-se procedeul *variației*, în sensul că o concepție sociologică folosește alte „mecanisme explicative” față de o concepție aparținînd altei serii, pentru a explica însă aceleași aspecte ale realității sociale, de unde rezultă predicțiile sociologice atît de diferite. Va fi suficient să exemplificăm „variația” prin modalitățile diferite în care cele patru serii constitutive interpretează rolul țărănimii în structura noastră socială, fie ca agent al echilibrului social fie ca pretext ideologic al sprijinului burgheziei, ca „rezervor și depozitar cultural” ori pur și simplu ca „proletariatul” României. Procedeul „proliferației” este și el folosit în cadrul unor serii ca procedeu prin care ideile principale ale unei concepții sociologice sînt folosite pentru a genera o concepție nouă, care are însă de-a face cu realitățile empirice diferite. D. Drăghicescu folosește, de pildă, unele idei evoluționiste ale concepției lui C. Dimitrescu-Iași despre duplicitatea moralei oficiale, pentru elaborarea teoretică a „tipului neisprăvit”; S. Haret reia ideea lui I. Ghica despre generalizarea spiritului pozitiv al științei pentru a fundamenta pe ea teoria maximizării inteligenței sociale; distincția dintre civilizație și cultură, formulată mai întîi în termeni ideologici de M. Kogălniceanu, devine o teză principală a concepției lui C. Rădulescu-Motru despre cri-

teriile evaluării progresului nostru social, ideea lui Bălcescu după care libertatea se poate pierde și câștiga, în timp ce naționalitatea poate fi pierdută odată pentru totdeauna este motivul tematic al sociologiei lui V. Goldiș.

Căutarea „filiațiilor” dintre concepțiile sociologice analizate de noi în cadrul unor serii de idei este o operație complexă și laborioasă, care conduce însă la rezultate sigure, așa cum o dovedesc exemplele de mai sus. În ceea ce ne privește, nu ne-am propus să sugerăm decât punctele de plecare ale unei asemenea operații, desfășurarea ei efectivă trebuia să constituie — prin amploare și complexitate — obiect al unei cercetări de sine stătătoare. În știință — și deci și în sociologie — acumularea propriu-zisă a cunoașterii (ca parte componentă a continuității sociologiei) se realizează prin *integrare*, adică prin sinteza concepțiilor și teoriilor existente într-o concepție/teorie nouă, originală.

Se poate vorbi de o integrare a seriilor constitutive ale sociologiei românești? Răspunsul la această întrebare nu este atât de simplu pe cât a putut fi în cazul celorlalte procedee prin care se asigură continuitatea științifică a sociologiei. Trebuie să observăm, mai întâi, că sociologia este o știință a activității umane și, deci, dacă urmărim sinteza ei ca știință în constituire la scară națională, trebuie să pornim de la tipurile fundamentale ale activității umane. În istoria sociologiei există multe tipologii ale activității umane, cele mai multe dintre ele pornind de la dihotomia societate/comunitate, voință rațională/organică, solidaritate organică/mecanică etc. Toate aceste tipologii reprezintă construcții abstracte care nu se referă la activitatea umană ca activitate *practică*. Or, așa cum rezultă din *Tezele despre Feuerbach*, Marx înțelege activitatea omenească în primul rând ca activitate practică, fără a reduce însă practica la forma „practicii materiale”. Dimpotrivă, în măsura în care nu este simplă „contemplare” a realității, activitatea teoretică a omului își află doar „rezolvarea” în practică, tot așa cum activitatea omenească „senzorială” sau „senzorial-umană” este ea însăși o formă a practicii. La rândul ei, activitatea „practic-critică” poate rămâne ca atare o formă a practicii sociale sau poate, dimpotrivă, să devină o „forță” socială revoluționară, adică practică socială propriu-zisă, atunci când „arma criticii” se transformă în „critica armelor”. Vom putea spune deci că sînt patru tipuri de activitate umană în *Tezele despre Feuerbach*: *teoretică, materială, critică și revoluționară*, aceasta din urmă fiind de fapt „prototipul” activității umane, în concepția lui Marx, fiindcă în ea își găsesc „dezlegarea rațională toate misterele care duc teoria spre misticism” și prin ea se schimbă punctul de vedere asupra societății ca „societate civilă” cu cel al „societății omenești” sau „omenirii sociale”².

În analiza procesului constituirii sociologiei românești am plecat de la atribuirea fiecăruia dintre aceste tipuri ale activității umane unei structuri specifice de raționalitate a societății, considerînd că modul de evaluare a structurilor de raționalitate reprezintă problema constitutivă specifică a sociologiei românești. Fiecare structură de raționalitate „oferă” un criteriu propriu de evaluare a raportului dintre „idealuri so-

² K. Marx, F. Engels, *Opera*, vol. 3, București, Edit. Politică, 1962.

cială” și „realități naționale”. Seria „filosofică”, de exemplu, găsește criteriul raționalității sociale în „adevăr”, raționalitatea instrumentală a celei de-a doua serii se subordonează criteriului „eficiență”, în timp ce raționalitatea critică și substanțială, ca și cea practică revoluționară evaluează structurile activității sociale prin raportare la valorile „ultime” ale colectivismului, extrase, în primul caz, din tradițiile naționale ale vieții poporului, iar în al doilea, din tendințele evoluționare ale umanității spre realizarea unei societăți fără clase, „altruiste” etc., într-un cuvânt, socialiste. Între criteriile proprii fiecărei structuri de raționalitate sînt, evident, raporturi de *opozitie*, care exprimă interesele sociale ale claselor și forțelor politice pe care aceste structuri le reprezintă și care se concretizează în lupta pentru idealuri sociale diferite. Cu toate acestea, structurile de raționalitate ale științei sociale nu pot fi derivate în mod mecanic din structurile sociale și politice ale unei societăți și, de aceea, între ele nu există doar raporturi de opoziție, ci și de *complementaritate* a „punctelor de vedere”. În ultimă instanță, tensiunea esențială se manifestă nu între aceste patru structuri de raționalitate, ci între structurile instrumentale ale raționalității, susținute ideologic printr-o formă sau alta de liberalism politic, și structurile substanțiale, susținute atît de mișcarea culturii critice, cît și de cea socialistă.

Este evident că între raționalitatea instrumentală a societății și cea substanțială pot fi atît raporturi de opoziție, cît și de complementaritate sau chiar de „armonie”, dar „armonizarea” orientărilor ideologice nu este posibilă decît atunci cînd interesele claselor sociale sînt neantagoniste. Atunci este posibilă și „integrarea” teoriei sociologice ca teorie științifică a societății. Societatea română se afla însă departe de idealul armoniei intereselor sociale în perioada 1848—1918, în primul rînd fiindcă se întemeia pe exploatarea de clasă a muncii. Dar ea era, în același timp, o societate aflată în procesul integrării sale *naționale*. Or, tocmai datorită preeminenței istorice a acestui proces, s-au putut constitui unele structuri integrative ale raționalității sociale și, deci, o sociologie care să le exprime în planul discursului științific. Aici se află și explicația faptului că această sociologie a putut fi continuată, după Marea Unire, chiar dacă orientarea ei ideologică a fost treptat subordonată normativității discursului științific. După părerea noastră, viabilitatea istorică a sociologiei românești, continuitatea ei, deci, s-a datorat în primul rînd capacității pe care a dovedit-o în ceea ce privește realizarea unei sinteze originale a spiritului *pozitiv* și a celui *umanist*, în cadrul tuturor celor patru serii constitutive.

Sociologia a fost mereu marcată de disputa între cei care-i vedeau rostul ca o disciplină „tehnică” și cei pentru care ea trebuia să devină o știință „morală”. În toate tipurile de delimitare obiectuală a sociologiei, la care ne-am referit în disputa permanentă dintre „clasicism” și „romantism” în sociologie, ca și tensiunea dintre raționalitatea instrumentală și cea substanțială reprezintă de fapt forme specifice ale opțiunii pentru o sociologie „scientistă” sau „umanistă”. H. M. Blalock considera, recent, că opțiunea între „scientism” sau „umanism” constituie una dintre cele mai mari „dileme” ale sociologiei contemporane, deplîngînd, pe de o parte, „iminența unui atac concertat împotriva scientismului” și avertizînd, pe de altă parte, că scientismul sociologic poate să

conducă „la un punct de vedere cinic privind rolul științelor sociale”³. Se poate face observația, superficială, că disputa dintre „scientism” și „umanism” este „colaterală” sau „metasociologică”, dar că nu este așa o dovedește analiza practicilor metodologice din științele sociale contemporane, din care poate rezulta următoarea tipologie a oamenilor de știință din domeniul științelor sociale: **1.** omul de știință „conceptual” care adoptă o atitudine „impersonală” față de fenomenele sociale studiate, urmărind să descopere „adevărul”; **2.** „analiticul”, preocupat de „investigarea controlată” a realităților sociale cu scopul (limitat) de a fundamenta științific un program de reforme sociale; **3.** „umanistul particular”, adică intelectualul angajat pasional și implicat personal în elaborarea unor teorii cu aplicabilitate „locală”; **4.** „umanistul general”, care urmărește o „aplicabilitate nespecifică” a cunoașterii sociale științifice. Dacă vom considera principalele dimensiuni ale cunoașterii sociologice, conclud I. I. Mitroff și R. D. Masson, autorii acestei tipologii, vom vedea că primul tip asociază gândirea și intuiția, al doilea gândirea și „senzația” (cunoașterea empirică), că „umanistul particular” este „operațional-comportamental”, iar cel „general” este „strategie-comportamental”⁴.

Nu este nevoie de prea mare osteneală pentru a observa că tipologia de mai sus „corespunde” celor patru serii ale constituirii sociologiei românești analizate în această carte. „Dilema” sociologiei contemporane a marcat și evoluția sociologiei românești, chiar de la începuturile ei. De aceea, întrebarea privind posibilitatea „depășirii” divergențelor dintre adepții „schemei” analitico-conceptuale și cei ai sociologiei umaniste este cât se poate de relevantă și pentru continuitatea sociologiei românești. Este neîndoielnic că răspunsul la această întrebare nu poate fi dat fără a lua în considerare pozițiile de clasă ale sociologilor în societățile contemporane. Nu poate fi decât întâmplător faptul că „deplasarea” spre „umanism” devine cronică în perioadele intensificării luptelor social-politice și de clasă din societățile capitaliste contemporane. Dar luptele de clasă și antagonismele sociale nu reprezintă singura dimensiune a „dilemei” sociologiei contemporane și nu au reprezentat nici la începuturile sociologiei românești singurul factor al împărțirii acesteia mai întâi în serii și apoi în curențe. Noi credem că, în ultimă instanță, disputa dintre „scientism” și „umanism” în sociologie reprezintă efectul promovării unei științe sociale *cu sau fără* ideal. O sociologie „fără ideal” este desigur posibilă, însă numai în cadrul unei comunități disciplinare restrinse. Mai devreme, sau mai târziu, „idealul” își supune orice teorie analitico-conceptuală, și aceasta se întâmplă de îndată ce teoria respectivă capătă o relevanță socială minimă. Primii noștri sociologi s-au angajat încă de la început în lupta pentru idealuri sociale, chiar și atunci când au promovat sociologia mai mult ca o știință analitico-conceptuală. Și s-a întâmplat așa fiindcă opțiunilor ideologice de clasă li s-a suprapus

³ H. M. Blalock, *Basic Dilemmas in the Social Sciences*, London, Sage Publications, 1984, p. 32; pentru o analiză extinsă a dilemelor sociologiei burgheze occidentale vezi I. Ungureanu, *Noi teorii sociologice, vechi dileme ideologice*, București, Edit. Politică, 1987.

⁴ I. I. Mitroff, R. D. Masson, *Creating a Dialectical Social Science. Concepts, methods and models*, Boston-Dordrecht, D. Reidel Publications Co., 1981.

totdeauna, în societatea românească, idealul *național*. În lupta pentru promovarea idealului național găsim ceea ce a avut specific și original sociologia românească la începuturile ei și tot aici se află germenii sintezei dintre spiritul ei „pozitiv” sau științific, pe de o parte, și umanismul constitutiv unei științe înclinate să-și dovedească utilitatea prin slujirea cauzei naționale a poporului. Ni s-a părut firesc deci să analizăm problema constitutivă a sociologiei românești din această perspectivă. Numai așa vom înțelege de ce această sociologie nu s-a „despărțit” de politică și cultură în sens larg, de ce s-a dezvoltat în cadrul unor ideologii sociale și naționale și de ce a propus, de la începuturile ei, o sinteză între „scientism” și „umanism”, analizând societatea ca națiune, încercând să „moralizeze” știința și să „scientizeze” morala. Meritul cel mai important al acestei sinteze a fost conservarea diversității concepțiilor sociologice, pe de o parte, și pregătirea unității acestora prin circumscrierea lor cadrelor istoriei naționale, pe de altă parte.

Diversitatea va conduce, după făurirea statului român unitar, la redeschiderea seriilor constitutive ale sociologiei românești din perspectiva rezolvării unor noi tipuri de probleme sociale. Unitatea va asigura viabilitatea culturală și continuitatea istorică a sociologiei românești chiar și atunci când se vor constitui „școli” și „curente”. Dacă sociologia va deveni în România centrul intereselor de cunoaștere ale scriitorilor și oamenilor politici, tehnicienilor și economiștilor, filosofilor și pedagogilor, aceasta se datorează în primul rând faptului că știința sociologiei a apărut la noi și a avut ca rațiune de a fi promovarea, evaluarea și materializarea unor idealuri sociale în stare să mențină mereu viu în conștiința publică idealul național. În acest fel s-a putut constitui o sociologie românească ca *știință umanistă*, fericit așezată de Dimitrie Gusti la baza *științei națiunii*: „Celor ce au în viața națiunii funcția de a face știință socială — seria Gusti în 1938 — le revine o întreită misiune: să înlesnească prin cercetări guvernarea națiunii; să ajute prin publicații formarea conștiinței de sine a națiunii; în sfârșit, să crească tineri capabili să continue opera de cercetare a realității naționale”⁵.

ION UNGUREANU

⁵ D. Gusti, *Opere*, vol. 3, Texte stabilite, comentarii și note de O. Bădina și O. Neamțu, București, Edit. Academiei, 1970, p. 79.